

Identification of the Government in Textbooks Based on the Cognitive Approach

Mohammad Mahdi Golshahi *

PhD Student, Department of Public Policy, Islamic Azad University, Sciences and Research Unit, Tehran, Iran

Negar Ghanavati

Ph.D. Candidate in Political Sciences, Department of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

How to recognize national identity is important for children and teenagers; Because how social behavior appears in adulthood is a function of how national identity is understood and attitudes towards society's values in childhood and adolescence. Based on this, governments try to institutionalize their desired and preferred identity

---

- This article is taken from the thesis entitled cognitive approach to how national identity is represented in elementary school textbooks in the Islamic Republic of Iran at Allameh Tabatabai University under the guidance of Dr. Ahmadvand.

* Corresponding Author: Mgolshahi73@gmail.com

How to Cite: Golshahi, M. M., & Ahmadvand, S. (2024). Identification of the Government in Textbooks Based on the Cognitive Approach.. *State Studies*, 10 (38), 203-232.

Doi: [10.22054/tssq.2024.63692.1159](https://doi.org/10.22054/tssq.2024.63692.1159)

in society, especially among children and adolescents. In order to organize their desired social order in this way, the governments rely on textbooks and pay special attention to identity building through narrative or story within the framework of the education system and textbooks. Through the representation of people, historical events and social and political concepts, textbooks play an important role in shaping the attitudes and behavior of students. 17th and returns with the emergence of new nation-states and the formation of the national education system. In this period, in addition to the emergence of class social consciousness under the industrial process, competition between socio-economic and political groups among nation-states was formed to form a committed and nationalist force in the framework of the newly formed concepts resulting from the independence of independent nation-states. As a result, a large part of the institutionalized or formalized education program was directed to the education of the ideological attitudes and programs of the nation-states, and competition was created between the nation-states and their educational systems. During these developments, the school as the main center of education It was formed and one of the most central areas of education, which is the creation of national identity, was noticed in the framework of formal education in countries such as Germany, France, Italy, America and England. This process, i.e. rebuilding and reforming the national identity through educational policies in Iran, started from the era of Abbas Mirza with the arrival of new civilizational facilities and the establishment of Dar al-Funun, political science school, missionary schools and Roshdiyeh, and until the signing of the constitutional decree in 1285 in the framework of Educational modernization and reform continued, but it was never able to change Iran's educational system from an inefficient and traditional system to a coherent educational system resulting from a modern state, but this is important as the reconstruction of Iran's cultural identity in order to form a modern and absolute state in the

period of Reza Shah. Attention was paid and it became the fundamental pillar of his nascent government in different dimensions by focusing on modern education and in the second Pahlavi era, it found a broader aspect by relying on the reconstruction of ancient Iranian culture, as Alessandro Busani called it Aryan and Neo-Achaemenid nationalism. This process continued with fundamental changes during the Islamic revolution with the formation of concepts such as Islamic-Iranian identity centered on religious identity and national elements such as language and history, which centered on the books of heavenly gifts and social studies in elementary school in order to socialize students with The centrality of Islamic-Iranian identity. Therefore, the purpose of this research is to put the cognitive theory as the focus of the three emotional, cognitive and metacognitive aspects, taking into account components such as culture and art, history, geography, religion, national symbols, mythology and national celebrities, and the policy of answering this The question is which primary school textbooks emphasize more on which components of national identity have had and which representation model have they used.

Materials and Methods

Regarding the research method, it should be mentioned that the data collection is done in the document-library method and the data analysis is done in the content analysis method. In this research, all the texts, images and questions of thirteen books of the fourth, fifth and sixth grade elementary courses, including Persian, writing, heavenly gifts, social studies and sixth grade thinking and research, are collected and in eight components of culture and art (including literature, including works literature, literary celebrities, calligraphy, painting, music, drama and handicrafts); National and local norms and traditions (including national customs, patriotism, national celebrations); History and historical works (including historical

stories and events, inscriptions, bridges, palaces); Geography (including soil, weather, mountains, lakes); National legends and celebrities (including Rostam, Sohrab, Esfandiar, Shahnameh Ferdowsi, Khayyam, Razi, Abu Ali Sina); national symbols (including flag, anthem, language, map and calendar); Politics and government (including political history, political system, political personality, revolution and type of government, sacred defense); and religion (including religious elders, religious rituals and holy places) are divided. Then, based on our understanding of the three emotional, cognitive and metacognitive aspects in the framework of cognitive theory, we placed these components and its indicators in one of these three aspects to find out through which aspect (emotional, cognitive or metacognitive) the symbols of national identity. Children are induced.

Results and Discussion

Based on the results of the content analysis of the target textbooks, out of 129 examined phrases and questions, 62 had an emotional aspect; That is, by using values and an epic and emotional narrative, they expressed and explained the components of national identity. 42 cases had a cognitive aspect; That is, their centrality was the narrative and historical aspects and students' familiarity with a topic, concept or historical event; Here, the emotional aspect (sadness, happiness, etc.) is not a priority and it is only for familiarization and awareness. 25 items were metacognitive; That is, the function of the components, concepts, and their role in shaping the national identity was considered, which was mostly expressed in the form of questions and analysis, which confirmed the initial assumption of the research as the emotional representation of the components of the national identity and paying less attention to the cognitive and metacognitive dimensions. About the second hypothesis, it should be noted that the priority of national identity representation in textbooks is not

functional and metacognitive, and this approach does not form the basis of national identity representation in primary school textbooks, but more on the emotional and cognitive aspect centered on the historical narrative. has been discussed and has an essentialist approach rather than a metacognitive and functional one. In fact, in the textbooks, the narrative and emotional aspects of some concepts are emphasized, and the functions and application of the national identity components in shaping the national identity have not been paid much attention. Most of the components of national identity were only emotional, and its function and importance were not properly explained, and it did not lead to the formation of a whole unit called national identity, and did not create a duty in students to preserve and continue the concepts and heritage presented, and only tried to show acceptance. Giving these concepts was done by emphasizing the emotional and value aspects of the concepts.

Conclusion

By examining the results of the research, it can be seen that national identity is not represented in textbooks based on cognitive and functional indicators, but often based on emotional indicators. in most cases, the emotional aspect is emphasized in religious components. For example, in the representation of events and epic stories such as the incident of Karbala, the characters and events of the beginning of Islam, and stories such as Arash Kamangir, more emphasis is placed on the emotional and emotional aspect, and on the cognitive and functional aspects of standing and resistance and the role of such stories in the formation of national identity throughout history and not mentioned. Therefore, instead of children and teenagers getting to know the cognitive and functional aspects of identity and its components and then deepening these functions using the emotional aspect, they get to know more about the emotional aspect of national identity and are unfamiliar with its function. This causes the education

given about national identity to be ineffective because due to the lack of familiarity with the cognitive and functional aspects of national identity, students do not have an intellectual coherence and analytical framework. When faced with a stronger emotional stimulus that has a greater impact They replace the learned concepts and this is what causes the formation of value conflict and confused mentality of students. Therefore, elementary school textbooks should be revised from the perspective of characterizing and norming under identity politics, and the metacognitive aspect.

Keywords: Identity formation, National identity, Textbooks, Cognitive approach

روش‌شناسی دولت‌پژوهی؛ ارزیابی تناسب تحلیل علی لایه‌بندی شده (CLA) برای آینده‌پژوهی دولت

دانشیار علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

ابوالفضل دلاوری *

دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

نگار فنوتی

چکیده

هویت به عنوان مجموعه نگرش‌ها، ویژگی‌ها و روحیاتی است که فرد و جامعه را از دیگران متمایز می‌کند. لذا فصل ممیز افراد و جوامع از یکدیگر است. کانال‌های مختلفی در جامعه وظیفه هویت‌سازی و تقویت هویت را بر عهده دارند. از مهم‌ترین این کانال‌ها می‌توان به آموزش و پرورش اشاره کرد. نظام آموزش و پرورش از طریق آموزش‌های آشکار و پنهان از خلال کتاب‌های درسی اقدام به هویت‌سازی و اجتماعی کردن دانش‌آموزان می‌کند. بدین ترتیب، سؤال این مقاله این است که هویت‌سازی در کتاب‌های درسی چگونه بر اساس رویکرد شناختی انجام شده است؟ نگارندگان پاسخ این سؤال را از خلال بررسی و تحلیل سیاست دولت در حوزه کتاب‌های درسی به‌ویژه بررسی محتوای کیفی ۱۳ کتاب مقطع ابتدایی شامل فارسی، نگارش، هدیه‌های آسمانی، تعلیمات اجتماعی و تفکر و پژوهش در سه پایه چهارم، پنجم و ششم بررسی کرده است. لذا هدف مقاله شناسایی چگونگی بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های درسی و نقش آن در شکل‌دهی به ذهنیت دانش‌آموزان نسبت به هویت ملی است. روش مقاله تحلیل محتوای با محور قرار دادن رویکرد شناختی به بررسی کتاب‌های درسی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های درسی بیشتر بر جنبه‌های احساسی تأکید دارد و با استفاده از روایت‌های حماسی و هیجانی به بیان و تبیین مؤلفه‌های هویت ملی پرداخته است. نتیجه نهایی آن است که وجوه شناختی و فراشناختی هویت ملی در کتاب‌های دبستان به طور جدی مورد غفلت قرار گرفته و دولت باید رویکرد کتاب‌ها را از این منظر اصلاح کند.

واژگان کلیدی: هویت‌سازی، هویت ملی، کتاب‌های درسی، رویکرد شناختی.

- این مقاله برگرفته از پایان‌نامه با عنوان رویکرد شناختی به چگونگی بازنمایی هویت ملی در کتب درسی پایه ابتدایی در جمهوری اسلامی ایران در دانشگاه علامه طباطبائی به راهنمایی دکتر احمدوند است.

* نویسنده مسئول: Delavari@atu.ac.ir

مقدمه

چگونگی بازشناسی هویت ملی در مورد کودکان و نوجوانان حائز اهمیت است؛ زیرا چگونگی بروز رفتار اجتماعی در بزرگ‌سالی تابعی از چگونگی درک هویت ملی و نگرش‌ها نسبت به ارزش‌های جامعه در کودکی و نوجوانی است (نیک سیرت، ۱۳۹۴: ۵۴). بر این اساس، دولت‌ها می‌کوشند تا هویت دلخواه و مورد پسند خود را در جامعه و به ویژه در میان کودکان و نوجوانان نهادینه سازند تا از این طریق نظم اجتماعی مورد نظر خود را سازمان‌دهی کنند (Lampert, 2007: 58-83).

دولت‌ها توجه ویژه‌ای به هویت‌سازی از طریق روایت یا داستان در چارچوب نظام آموزش و پرورش و کتاب‌های درسی دارند. کتاب‌های درسی به واسطه بازنمایی افراد، وقایع تاریخی و مفاهیم اجتماعی و سیاسی، نقش مهمی در شکل‌دهی به نگرش‌ها و رفتار دانش‌آموزان ایفا می‌کنند (شیخاوندی، ۱۳۸۰) و به قول فاستر نقش عمیقی در تأثیرگذاری بر دیدگاه‌های اجتماعی و سیاسی و نگاه دانش‌آموزان به هویت ملی دارد (Foster, 1999: 257). این روند یعنی هویت‌سازی توسط دولت‌ها و آموزش هویت ملی به کودکان در چارچوب کتب درسی ریشه‌ای تاریخی دارد و به قرن هفدهم و با ظهور دولت-ملت‌های جدید و شکل‌گیری نظام ملی آموزش و پرورش باز می‌گردد. در این دوره علاوه بر ظهور آگاهی اجتماعی طبقاتی تحت فرآیند صنعتی بین گروه‌های اجتماعی-اقتصادی و سیاسی رقابتی میان دولت-ملت‌ها برای شکل‌دهی به نیروی متعهد و ملی‌گرا در چارچوب مفاهیم شکل‌گرفته جدید ناشی از استقلال دولت-ملت‌های مستقل شکل گرفت. در نتیجه، بخش زیادی از برنامه آموزش و پرورش نهادینه یا رسمی شده معطوف به آموزش نگرش‌ها و برنامه‌های ایدئولوژیک دولت-ملت‌ها شد و میان دولت-ملت‌ها و نظام‌های تربیتی آن‌ها رقابت ایجاد شد. در خلال این تحولات مدرسه به عنوان مرکز اصلی آموزش شکل گرفت و یکی از محوری‌ترین حوزه‌های آموزش که همان ایجاد هویت واحد ملی است در چارچوب آموزش و پرورش رسمی در کشورهایی همچون آلمان، فرانسه و ایتالیا و آمریکا و انگلیس مورد توجه واقع شد.

در اینجا نقش نهاد آموزش و پرورش و به ویژه کتب درسی عبارت است از تبدیل طفلی که از جهت ملی بی‌طرف است به فردی روسی، آلمانی، آمریکایی یا انگلیسی

(گوتک، ۱۳۸۷: ۲۰۴-۲۱۸). این روند، یعنی هویت سازی و القای ایدئولوژی سیاسی از طریق کتب درسی، محدود به قرن هفدهم و هیجدهم نشد و در قرن نوزدهم و بیستم نیز ادامه یافت، چنان که در آلمان نازی، شوروی و ایالات متحده کتاب‌های درسی، دروسی بر اساس تعریف دولت‌ها از مسائل مهم سیاسی و بین‌المللی ارائه دادند و سعی در القای هویت دولت‌خواهانه و مشروعیت سازی برای اقدامات خود کردند (راش، ۱۳۹۳: ۱۰۲-۱۰۴). بر این اساس، همه دولت‌ها با ایدئولوژی‌های سیاسی متفاوت سعی در هویت سازی دولت‌خواهانه در چارچوب کتاب‌های درسی را دارند. بنابراین مسئله اصلی آن است که بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های درسی بیشتر بر اساس کدام جنبه رویکرد شناختی شامل شناختی، احساسی، فراشناختی انجام شده و بر کدام مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی بیشتر تأکید شده است؟ فرضیه اصلی این پژوهش این است که بر اساس رویکرد شناختی بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های درسی پایه ابتدایی بیشتر به ابعاد احساسی هویت ملی توجه شده و به ابعاد شناختی و فراشناختی کم‌تر پرداخته شده است و فرض فرعی عبارت است از اولویت بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های درسی پایه ابتدایی بر مبنای رویکرد ذات‌گرا (وجودی جوهری ثابت برای هویت) بوده و مبنای کارکردی و فراشناختی ندارد. در انتهای این مقدمه به سه نکته مهم باید به اختصار اشاره شود پیشینه، روش و چارچوب مفهومی.

پیشینه پژوهش

در مورد نکته نخست یعنی پیشینه، باید گفت که منابع مربوط به پژوهش را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد. نخست، منابع مربوط به تأثیر نظریه شناختی بر آموزش و پرورش. دوم، متون سیاسی و جامعه‌شناسی مرتبط با هویت ملی. از گروه نخست می‌توان به کتاب *مبانی آموزش و پرورش شناختی*، نوشته کمال خرازی و محمود تلخایی (۱۳۹۶) اشاره کرد که در این کتاب نویسندگان با اشاره به نقش شناخت‌گرایی و انقلاب شناختی در تحول نظریه‌های یادگیری و شکل‌گیری آموزش و پرورش شناختی، به نقد رفتارگرایی و توضیح مفهوم کلیدی بازنمایی و نقش آن در تحول آموزش و به ویژه نظریه‌های یادگیری می‌پردازد. علاوه بر آن، می‌توان به مقاله صادقی و محتشمی (۱۳۸۹) با عنوان *نقش فراشناخت در فرآیند یادگیری* اشاره کرد که به نقش فراشناخت و مؤلفه‌های

فراشناختی در بهبود یادگیری دانش آموزان می‌پردازد و راهکارهایی در چارچوب آموزش فراشناختی در جهت بهبود فرایند آموزش به دانش آموزان ارائه می‌دهد. از گروه دوم می‌توان به کتاب *هویت ایرانی* نوشته احمد اشرف اشاره کرد که در آن هویت ایرانی به سه روایت ملی‌گرایانه، مدرن و پست مدرن و تاریخی تقسیم می‌شود. مراد اشرف از هویت ملی در پژوهش مذکور، هویت ملی به روایت مدرن است که طی دوپست سال اخیر مورد توجه ملت‌ها قرار گرفته است. علاوه بر این، می‌توان به مقاله جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات و تاریخ دوره متوسطه، نوشته صادق زاده (۱۳۸۷) و مقاله احمد گل محمدی (۱۳۹۵) با عنوان *هویت‌سازی دولت‌پسندانه* اشاره کرد که مقاله گل محمدی به طور مستقیم به موضوع هویت‌سازی دولت‌خواهانه پرداخته است.

روش پژوهش

در مورد نکته دوم یعنی روش پژوهش، باید اشاره کرد که گردآوری داده‌ها به شیوه اسنادی-کتابخانه‌ای و تحلیل داده‌ها به روش تحلیل محتوا انجام می‌شود. در این پژوهش تمام متون، تصاویر و پرسش‌های سیزده کتاب دوره ابتدایی پایه چهارم و پنجم و ششم شامل فارسی، نگارش، هدیه‌های آسمانی، مطالعات اجتماعی و تفکر و پژوهش پایه ششم گردآوری می‌شوند و در هشت مؤلفه فرهنگ و هنر (شامل ادبیات شامل آثار ادبی، مشاهیر ادبی، خوشنویسی، نقاشی موسیقی، نمایش و صنایع دستی)؛ هنجارها و سنت‌های ملی و محلی (شامل آداب و رسوم ملی، وطن دوستی، جشن‌های ملی، روزهای ملی مثل سیزده به در، عید)؛ تاریخ و آثار تاریخی (شامل داستان‌ها و وقایع تاریخی، کتیبه‌ها، پل‌ها، کاخ‌ها)؛ جغرافیا (شامل خاک، آب و هوا، کوه‌ها، دریاچه‌ها)؛ اسطوره‌ها و مشاهیر ملی (شامل رستم، سهراب، اسفندیار، شاهنامه فردوسی، خیام، رازی، ابوعلی سینا)؛ نمادهای ملی (شامل پرچم، سرود، زبان، نقشه و تقویم)؛ سیاست و حکومت (شامل تاریخ سیاسی، نظام سیاسی، شخصیت سیاسی، انقلاب و نوع حکومت، دفاع مقدس)؛ و مذهب (شامل بزرگان دین، مناسک دینی و اماکن مقدسه) تقسیم‌بندی می‌شوند. آنگاه بر اساس برداشتی که از سه وجه احساسی، شناختی و فراشناختی در چارچوب نظریه شناختی داشتیم این مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن را در یکی از این وجوه سه‌گانه قرار دادیم تا دریابیم که

نمادهای هویت ملی از طریق کدام وجه (احساسی، شناختی یا فراشناختی) به کودکان القا می‌شود.

چارچوب مفهومی

در مورد نکته سوم یعنی چارچوب مفهومی، باید اشاره کرد که اغلب دولت‌ها هستند که هویت ملی را ایجاد می‌کنند (اشرف، ۱۳۹۶: ۳۳-۳۸). برای آن زمینه تاریخی تدارک می‌بینند و چگونگی آن را تعیین می‌کنند و به گفته هابسبام دست به ابداع آن می‌زنند (Hobsbawm, 1990: 32). در این چارچوب بازسازی و اصلاح هویت ملی از طریق سیاست‌های آموزشی در ایران از دوران عباس میرزا با ورود تأسیسات تمدنی جدید و تأسیس دارالفنون و مدرسه علوم سیاسی و مدارس مسیونری و رشدیه آغاز شد و تا زمان امضای فرمان مشروطیت در سال ۱۲۸۵ شمسی در چارچوب نوسازی و اصلاح آموزشی ادامه یافت اما هرگز نتوانست نظام آموزشی ایران را از نظامی ناکارآمد و سنتی به نظام آموزشی منسجم حاصل از یک دولت مدرن برخوردار کند (استوار، ۱۴۰۲: ۶۳-۶۴). اما این مهم با عنوان بازسازی هویت فرهنگی ایران در جهت تشکیل ساخت دولت مدرن و مطلقه در دوره رضاشاه مورد توجه قرار گرفت و در ابعاد مختلف با تمرکز بر آموزش مدرن به رکن بنیادی ساخت دولت نوپای او تبدیل شد و در دوران پهلوی دوم با اتکا به بازسازی فرهنگ باستانی ایران جنبه گسترده تری پیدا کرد (Shahbaz, 2005: 100-11) چنان‌که الساندرو بوسانی آن را ناسیونالیسم آریایی و نوهخامنشی نامید (Bausani, 1975: 46). این روند با تغییراتی بنیادین در دوران انقلاب اسلامی با شکل‌گیری مفاهیمی چون هویت اسلامی‌ایرانی با محوریت هویت دینی و عناصر ملی چون زبان و تاریخ ادامه یافت که محور شدن کتاب‌های هدیه‌های آسمانی و مطالعات اجتماعی در دوران ابتدایی در راستای جامعه‌پذیر دانش‌آموزان با محوریت هویت اسلامی ایرانی است. اما صرف‌نظر از تاریخچه هویت ملی آنچه اهمیت دارد، ویژگی‌ها و مؤلفه‌های هویت ملی است که اسمیت ویژگی‌های آن را شامل مواردی همچون قلمرو تاریخی و سرزمینی، اسطوره‌ها و نمادهای تاریخی مشترک، برخورداری از فرهنگ مشترک، وجود حقوق و تکالیف مشترک می‌داند (اسمیت، ۱۳۸۳: ۳۰ و احمدلو و افروغ، ۱۳۸۱: ۱۱۵). بدین ترتیب، دولت‌ها در چارچوب بازنمایی زبانی در قالب روایت و داستان الگوهای برای هویت‌ها

می‌سازند و زمینه برای جامعه‌پذیری افراد جامعه آماده می‌کنند (گوتک، ۱۳۸۷: ۲۴۰-۲۴۱).

اما اینکه دولت‌ها این خصال را چگونه در ناخودآگاه احساسی یا ناخودآگاه شناختی یا فراشناختی فرد نهادینه می‌کنند، موضوع مهمی دیگری است که شناخت آن مستلزم آشنایی با مفهوم بازنمایی است. نظریه مطالعاتی ذهن که با عنوان رویکرد شناختی از آن یاد می‌شود بر اساس همین فرض بازنمایی و محاسبه شکل گرفته است (فردنبرگ و سیلورمن، ۱۳۹۸: ۱۴۳). منظور از بازنمایی، نمادها و کلماتی هستند که ابزار انتقال اطلاعات در ذهن انسان بوده و به واقعیتی بیرونی یا دغدغه‌ای ذهنی اشاره دارند و محاسبه به فرآیندهایی همچون دریافت، ذخیره، انتقال اطلاق می‌شود که بر روی این بازنمایی‌ها صورت می‌گیرد (خرازی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۴)، در این چارچوب ذهن به عنوان یک سیستم پیچیده همچون رایانه در نظر گرفته می‌شود که اطلاعات را دریافت، ذخیره، بازیابی، تبدیل و سپس منتقل می‌کند (حاتمی، ۱۳۹۷: ۴۷-۴۸ و تاگارد، ۱۳۹۸: ۱۳-۱۸). بازنمایی در کل به دو نوع تقسیم می‌شود. اول، بازنمایی ذهنی که گاهی تمثیلی و گاهی دیجیتال است. در بازنمایی تمثیلی میان بازنمایی و واقعیت بیرونی شباهت کارکردی وجود دارد مثل تصویر یک ساختمان. ولی بازنمایی دیجیتال مثل اعداد یا کلمات است که شباهتی با ما به ازای بیرونی خود در واقعیت ندارند و بر اساس نوعی قرارداد معرف یکی از عناصر دنیای بیرونی هستند (خرازی و تلخایی، ۱۳۹۶: ۱۸). دوم، بازنمایی گزاره‌ای که در قالب گزاره‌های انتزاعی است که منجر به دانش اخباری می‌شود، حامیان این دیدگاه معتقدند که ما دانش خود را به صورت ذهنی ذخیره و بازنمایی نمی‌کنیم؛ بلکه همه اطلاعات به دست آمده از محیط در قالبی انتزاعی شبیه گزاره در ذهن ما ذخیره و بازنمایی می‌شوند. این دیدگاه تکیه بر نوعی از دانش دارد که برخلاف تصویرسازی ذهنی قابل گزارش و بیان هستند به طور مثال جمله "علی به رضا نگاه کرد" این واقعیت را گزارش می‌دهد که علی به عنوان فاعل به رضا به عنوان مفعول نگاه کرده است (استرنبرگ، ۱۳۹۴: ۶۷).

هدف این بازنمایی‌ها به سه صورت احساسی با محوریت عواطف و احساسات، شناختی با محوریت یادگیری درباره زمینه‌های شکل‌گیری یک موضوع و فراشناختی با محوریت

آشنایی با کارکرد و عملکرد یک مفهوم ظاهر می‌شود. (۱) در حوزه احساسی بازنمایی به هر دو گونه ذهنی و گزاره‌ای و با هدف آموزش پنهان از طریق تعمیق احساسات نسبت به یک موضوع صورت می‌گیرد. در اینجا اهمیت موضوع کارکرد و نحوه شکل‌گیری آن حائز اهمیت نیست؛ بلکه صرفاً استفاده از محرک‌های احساسی و هیجانی برای تحت تأثیر قرار دادن مخاطب مد نظر است. این امر ممکن از طریق ترس، خشم، شادمانی، غم و هیجان زدگی موجب شرطی سازی ذهنی فرد شود (Dolan, 2002: 1192-1193)؛ (۲) در حوزه شناختی که در هر دو گونه ذهنی و گزاره‌ای و با محوریت بازنمایی گزاره‌ای صورت می‌گیرد، با تکیه بر تشریح و عوامل شکل‌دهی یک موضوع، نحوه جهت‌گیری و نگرش نسبت به یک موضوع به مخاطب آموزش داده می‌شود و سعی می‌کند که فرد را وادار به تفکر و تحلیل موضوع نماید و از طریق عقلانی نه احساسی قانع شود (Karone, 1977: 23-280)؛ (۳) در حوزه فراشناختی که عبارت است از فرآیندهای کنترل اجرایی از قبیل توجه، مرور و تمرین، سازمان‌دهی و دست‌کاری اطلاعات (Kadivar, 2004 : 122) افزایش خود کنترلی و خود آموزی افراد مد نظر است نه قانع کردن آن‌ها، هدف آن است که افراد بیاموزند که چه یاد بگیرند و از دانسته چگونه و در چه جهتی استفاده کنند (Swanson, 1990: 116). به عبارتی دیگر، فراشناخت به اطلاع فرد از نحوه انجام کار و کاربرد دانسته‌هایش و توانایی او در پردازش صحیح اطلاعات اشاره دارد (Carr et al, 1998: 221) در این چارچوب بازنمایی هویت ملی و هویت سازی در دو گام صورت می‌گیرد.

اول، شخصیت‌سازی: در این چارچوب کتاب‌ها و رسانه‌های مختلف با ساختن شخصیت‌های مد نظر خود چنین القا می‌کنند که چنین شخصیت‌هایی واقعی و حقیقی هستند و از طریق روایت‌های گوناگون از شخصیت‌ها الگوهای را برای هویت می‌سازند و چنان وانمود می‌کنند که انگار چنین هویت‌هایی وجود دارند (Lacey, 1996: 128).

دوم، هنجار سازی: در این گام، هویت سازی از طریق روایت بر اساس نوع رده بندی و هنجار سازی صورت می‌گیرد (Brewer and Yuki, 2007: 317). در این چارچوب داستان نه تنها هویت‌های مختلف را می‌سازد بلکه آن‌ها را در سلسله مراتبی از معیارهای هنجاری قرار می‌گیرند (Hanks, 1996: 236). پس داستان‌ها یا روایت‌ها هم هویت‌ها

را می‌سازند و هم آن‌ها را ارزیابی می‌کنند (Barker, 2004: 12). پس با سخن گفتن و ارائه روایت‌ها و داستان‌های گوناگون الگوهای برای دیدن، درک کردن، ارزش گذاشتن و احساس کردن ساخته می‌شود. از طریق سخن گفتن، برخی امکان‌های دیدن، درک کردن، ارزش گذاشتن و احساس کردن تسهیل و برخی دیگر سرکوب و پنهان می‌شوند. به عبارت دقیق‌تر در اینجا سخن گفتن نوعی ایجاد کردن است و سخن گفتن شکلی از درگیر شدن در جهان و نوعی هنجار سازی است (گل محمدی، ۱۳۹۵: ۶) بر این اساس می‌توان هویت ملی را باز تولید و تفسیر دائمی ارزش‌ها، نمادها، اسطوره‌ها و سنت‌هایی دانست که باعث تمایز یک ملت با سایر ملت‌ها می‌شود و شناسایی هویت افراد با آن الگو و میراث و عناصر فرهنگی‌اش امکان پذیر می‌شود (مقدم و داور پناه، ۱۳۹۳: ۱۲۱).

بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های پایه چهارم

تمام کتاب‌های ادبیات فارسی سال چهارم، پنجم و ششم دارای دو فصل با عنوان "ایران من" و "نام‌آوران" هستند که موضوع این دو فصل نمادها، اساطیر و مشاهیر ملی است. با این تفاوت که در سال چهارم فصلی اختیاری برای آشنایی فرهنگ‌های بومی به صورت پژوهش برای دانش آموزان وجود دارد که در دو سال بعدی در فصل "ایران من" به عنوان یک درس قرار داده شده است. نکته دیگر حائز اهمیت آن است که دو کتاب مطالعات اجتماعی و ادبیات فارسی محوریت آموزش پیرامون هویت ملی را تشکیل می‌دهند و مؤلفه بیشتری از هویت ملی را در خود جای داده‌اند. کتاب هدیه‌های آسمانی محوریتی مذهبی دارد و جنبه دینی هویت ملی را تقویت می‌کند.

کتاب نگارش جنبه تمرینی و بهبود توانایی نوشتن دانش آموزان را دارد و بازنمایی هویت ملی بیشتر به صورت عکس و تصویر است. بر این اساس، در کتاب فارسی سال چهارم محوریت بررسی هویت ملی در سه درس آرش کمان‌گیر، مهمان شهر ما و فرمانده دل‌هاست که در دو فصل ایران من و نام‌آوران جای داده شده‌اند. در کتاب مطالعات اجتماعی با سه فصل سفر به شهرهای باستانی، کشور زیبای من و ما ایرانی هستیم مواجه هستیم که محوریت بازنمایی هویت ملی را تشکیل می‌دهند که هر سه فصل کتاب مطالعات اجتماعی از لحاظ توجه به تصاویر و نمادهای ملی و هم از لحاظ متنی و بررسی سه وجه (احساسی، شناختی یا فراشناختی) مورد بررسی قرار می‌گیرند. اما بازنمایی مؤلفه‌های

هویت ملی بیشتر معطوف به دو فصل "شهرهای باستانی" و "ما ایرانی هستیم" می‌شود که در فصل شهرهای باستانی درس‌های سفر به همدان، سفر به کرمانشاه، و تخت جمشید مورد بررسی قرار می‌گیرند، که در این سه درس، دانش آموزان با آثار و گنجینه‌های تاریخی ایران در عهد باستان به ویژه در عهد هخامنشی و ساسانی آشنا می‌شوند.

در فصل "ما ایرانی هستیم" دو درس نشانه‌های ملی و روزهای مهم مورد بررسی قرار می‌گیرند که به بازنمایی و توضیح مؤلفه‌های ملی همچون سرود، پرچم، قانون اساسی و آشنایی با شخصیت‌های سیاسی چون امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته‌اند. درس نشانه‌های ملی به بررسی نمادهای ملی همچون پرچم، سرود و قانون اساسی می‌پردازد و درس روزهای مهم به دلیل و اهمیت تعطیلی برخی روزهای تعطیل در تقویم رسمی ایران همچون ۲۲ بهمن، عید نوروز، عاشورا و تاسوعا و رحلت امام خمینی و زمینه‌های مذهبی و ملی و دلیل تعطیلی این روزها اختصاص دارد. در فصل کشور زیبای من، درس کوه‌ها و دشت‌های زیبا که اشاره بیشتری به مؤلفه‌های هویت ملی همچون کوه دماوند و دریای خزر می‌پردازند. در کتاب هدیه‌های آسمانی که جنبه مذهبی هویت ملی را تقویت می‌کند دو درس حرمی با دو گنبد و اولین بانوی مسلمان، بیشتر به جنبه‌های دینی هویت ملی اشاره کرده‌اند و این درس‌ها محور بررسی هر سه وجه احساسی، شناختی و فراشناختی هستند. کتاب نگارش بیشتر معطوف به بازنمایی ذهنی در قالب تصاویر و نمادهای ملی است. نتایج به دست آمده از بررسی تکرار تصاویر مؤلفه‌های هویت ملی در قالب بازنمایی تمثیلی در کتاب‌های درسی پایه چهارم ابتدایی در جدول شماره ۱ و بررسی سه وجه احساسی، شناختی و فراشناختی متون درسی در قالب بازنمایی گزاره‌های هویت ملی در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

بر اساس نتایج جدول شماره ۱ در کتاب‌های درسی مورد مطالعه در پایه چهارم بیشترین میزان تکرار مؤلفه‌های هویت ملی مربوط به کتاب مطالعات اجتماعی با ۷۳ بار می‌شود که مؤلفه تاریخ و آثار تاریخی با ۲۴ بار تکرار بیشترین میزان بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی را در کتاب مطالعات اجتماعی دارا است. بعد از کتاب مطالعات اجتماعی بیشترین تکرار مؤلفه‌های هویت ملی مربوط به کتاب فارسی با ۵۷ بار تکرار است که در این میان مؤلفه فرهنگ و هنر با ۲۶ تکرار بیشترین میزان فراوانی را دارد. کتاب هدیه‌های

آسمانی با مجموع ۲۴ بار تکرار مؤلفه‌های هویت ملی در جایگاه بعدی قرار دارد. نکته حائز اهمیت درباره بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب هدیه های آسمانی آن است که بر خلاف کتاب‌های دیگر صرفاً بر بازنمایی نمادها و مؤلفه‌های مذهبی متمرکز شده است و بازنمایی مؤلفه‌های دیگر هویت ملی به موارد انگشت شماری محدود می‌شود. کتاب نگارش فارسی نیز با مجموع ۱۷ تکرار از مؤلفه‌های هویت ملی کم‌ترین میزان فراوانی نسبت به مؤلفه‌های هویت ملی دارا است. علاوه بر آن بیشترین درصد فراوانی مؤلفه‌های هویت در کتاب‌های درسی پایه چهارم مربوط به مؤلفه‌های فرهنگ و هنر، تاریخ و آثار تاریخی و مذهب به ترتیب با ۲۳٪، ۱۸٪ و ۱۶٪ از کل مؤلفه‌های بازنمایی شده است.

جدول شماره ۱. میزان تکرار تصاویر مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی پایه چهارم

درصد فراوانی	مطالعات									
	میزان فراوانی	اجتماعی		هدیه های آسمانی		نگارش		فارسی		درس مؤلفه‌ها
		درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	
۲۳	۳۹	۱۰	۷	-	-	۳۵	۶	۴۶	۲۶	فرهنگ و هنر
۱۸	۳۱	۳۲	۲۴	-	-	۱۲	۲	۸	۵	تاریخ و آثار تاریخی
۶	۱۰	۱۲	۹	-	-	-	-	۱،۷	۱	جغرافیا
۱۰	۱۷	۸	۶	۹	۲	۱۲	۲	۱۲،۳	۷	هنجارهای ملی و محلی
۸	۱۳	۵	۴	-	-	۲۳	۴	۸	۵	اسطوره و مشاهیر ملی
۱۱	۱۹	۱۸	۱۳	۴	۱	۶	۱	۷	۴	نماد ملی
۸	۱۳	۱۰	۷	۱۲	۳	-	-	۶	۳	سیاست و حکومت
۱۶	۲۹	۵	۳	۷۵	۱۸	۱۲	۲	۱۱	۶	مذهب
۱۰۰	۱۷۱	۱۰۰	۷۳	۱۰۰	۲۴	۱۰۰	۱۷	۱۰۰	۵۷	مجموع

هویت ملی در کتاب‌های پایه پنجم

در پایه پنجم محوریت بررسی هویت ملی در کتاب ادبیات فارسی با دو فصل "ایران من" و "نام‌آوران" است. در فصل ایران من درس سرود ملی، ای ایران، دفاع از میهن و رئیس‌علی محور بررسی است و در فصل نام‌آوران درس نقش خردمندان. در کتاب مطالعات اجتماعی محور بررسی‌ها را فصل دوم، چهارم و پنجم کتاب با عنوان سرزمین ما، زیارت مکان‌های مقدس و ایران بعد از اسلام تشکیل می‌دهد. که در فصل سرزمین ما درس کشور ما چگونه اداره می‌شود محور بررسی است، که در آن به آشنایی با نظام سیاسی و شیوه حکمرانی و سلسله مراتب در حکومت جمهوری اسلامی پرداخته می‌شود. در فصل زیارت مکان‌های مقدس درس بازگشت از سفر حج، مدینه شهر پیامبر و سفری به کربلا قسمت دوم مورد بررسی قرار گرفت که در درس بازگشت از حج به اهمیت سفر حج و مسجدالحرام برای مسلمانان، در درس مدینه شهر پیامبر به خصوصیات اخلاقی و تدابیر حضرت محمد برای گسترش اسلام و در درس سفری به کربلا قسمت دوم به اهمیت و چرایی قیام امام حسین و جنبه شناختی و عاطفی این واقعه اشاره می‌شود. فصل ایران بعد از اسلام از چهار درس (ایرانیان مسلمان حکومت تشکیل می‌دهند)، (وزیران کاردان، شهرهای آباد)، (کشورگشایان بی‌رحم)، (بازسازی ویرانه‌ها) تشکیل می‌شود که در درس ایرانیان مسلمان حکومت تشکیل می‌دهند به نقش ایرانیان در شکل‌گیری خلافت عباسی و ایجاد حکومت‌های خودمختار همچون آل‌بویه، سامانیان، طاهریان و صفاریان و توسعه علم و فرهنگ پرداخته می‌شود.

درس (وزیران کاردان، شهرهای آباد) به شکل‌گیری حکومت‌های ترک و قدرت گرفتن ترک‌های مسلمان شده غزنویان، سلجوقیان، خوارزمشاهیان و نقش ایرانیان در اداره حکومت‌های ترک اشاره دارد و درس کشورگشایان بی‌رحم و بازسازی ویرانه به حمله مغول‌ها به ایران و تحولات ناشی از آن و قدرت گرفتن ایلخانان، تیموریان و نقش شخصیت‌هایی چون خواجه نصرالدین توسی در حفظ فرهنگ ایرانی و جهت‌دهی افکار و رفتار حاکمان مغول اختصاص یافته است. در کتاب هدیه‌های آسمانی نیز پنج درس در ساحل دجله، یک جهان جشن، سرو بلند سامرا، خورشید پشت ابر و بزرگ‌مرد تاریخ، محوریت بررسی را تشکیل می‌دهند که درس ساحل دجله پیرامون زیارت امام هادی و

امام حسن عسگری تدوین شده است. درس یک جهان جشن به واقعه غدیر خم اشاره دارد، سروبلند سامرا به داستان زندانی شدن امام حسن عسگری می‌پردازد، درس خورشید پشت ابر به ظهور و عصر غیبت امام زمان اشاره می‌کند و بزرگ‌مرد تاریخ به معرفی امام خمینی می‌پردازد. نتایج به دست آمده از بررسی تکرار تصاویر مؤلفه‌های هویت ملی در قالب بازنمایی تمثیلی در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی در جدول شماره ۲ و بررسی سه وجه احساسی، شناختی و فراشناختی متون درسی در قالب بازنمایی گزاره‌ای هویت ملی در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

جدول شماره ۲. میزان تکرار تصاویر مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی پایه پنجم

درس مؤلفه‌ها	فارسی		نگارش		هدیه‌های آسمانی		تعلیمات اجتماعی		مجموع فراوانی	درصد فراوانی
	درصد فراوانی	مجموع فراوانی	درصد فراوانی	مجموع فراوانی	درصد فراوانی	مجموع فراوانی	درصد فراوانی	مجموع فراوانی		
	فرهنگ و هنر	۳۱	۷	۲۵	-	-	۱۲	۱۲		
تاریخ و آثار تاریخی	۱۵	۶	۲۰	-	-	۲۸	۲۸	۴۵	۱۸	
جغرافیا	۴	-	-	-	-	۱۱	۱۰	۱۴	۵	
هنجارهای ملی و محلی	۱۲	۵	۱۸	۳	۶	۶	۶	۲۳	۹	
اسطوره‌ها و مشاهیر ملی	۱۸	۶	۲۰	-	-	۱۰	۱۰	۲۹	۱۱	
نماد ملی	۸	۳	۱۰	۶	۱۲	۱۳	۱۳	۲۸	۱۱	
سیاست و حکومت	۵	-	-	۱۷	۳۵	۹	۷,۵	۳۰	۱۲	
مذهب	۷	۲	۷	۲۳	۴۷	۱۴	۱۳,۵	۴۴	۱۸	
مجموع	۱۰۰	۲۹	۱۰۰	۴۹	۱۰۰	۱۰۳	۱۰۰	۲۵۵	۱۰۰	

بر اساس نتایج جدول شماره ۲ در کتاب‌های درسی مورد مطالعه در پایه پنجم بیشترین میزان تکرار مؤلفه‌های هویت ملی مربوط به کتاب مطالعات اجتماعی با ۱۰۳ بار می‌شود

که مؤلفه تاریخ و آثار تاریخی و مذهب به ترتیب با ۲۸ و ۱۴ بار دارای تکرار بیشترین میزان بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی را در کتاب مطالعات اجتماعی هستند. بعد از کتاب مطالعات اجتماعی بیشترین تکرار مؤلفه‌های هویت ملی مربوط به کتاب فارسی با ۷۴ بار تکرار است که در این میان مؤلفه‌های فرهنگ و هنر و اسطوره و مشاهیر ملی به ترتیب با ۲۳ و ۱۳ بار تکرار بیشترین میزان فراوانی شامل می‌شود. کتاب هدیه‌های آسمانی با مجموع ۴۹ تکرار در اولویت بعدی قرار دارد که مؤلفه‌های مذهب و سیاست و حکومت به ترتیب با ۲۳ و ۱۷ میزان فراوانی بیشترین میزان تکرار مؤلفه‌های هویت ملی را به خود اختصاص می‌دهند. کتاب نگارش فارسی نیز با ۲۹ بار تکرار مؤلفه‌های هویت ملی از کم‌ترین میزان فراوانی برخوردار است. علاوه بر آن بیشترین درصد فراوانی مؤلفه‌های هویت در کتاب‌های درسی پایه پنجم مربوط به مؤلفه‌های تاریخ و آثار تاریخی، مذهب و فرهنگ و هنر به ترتیب با ۱۸٪، ۱۸٪ و ۱۶٪ از کل مؤلفه‌های بازنمایی شده است.

بازتاب هویت ملی در کتاب‌های پایه ششم

در کتاب ادبیات فارسی پایه ششم محوریت بررسی با دو فصل ایران من و نام‌آوران است و به جز این دو فصل تنها درس هفت خوان رستم از فصل دانایی و هوشیاری کتاب ادبیات سال ششم که دارای جنبه‌های اساطیری، حماسی و ادبی هویت ملی است، مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل ایران من، درس ای وطن، دریا قلی، محور بررسی است و در فصل نام‌آوران درس رنج‌هایی کشیدم که مپرس و شهدا خورشیدند، در کتاب مطالعات سال ششم به بررسی ۵ فصل با عنوان‌های پیشرفت علوم و فنون در دوره اسلامی، سفری به اصفهان، ایران و همسایگان، ایستادگی در برابر بیگانگان، آزادی خرمشهر می‌پردازیم. که در فصل درس‌های پیشرفت‌های علمی مسلمانان، (چه عواملی موجب گسترش علوم و فنون در دوره اسلامی شد؟، چرا فرهنگ و هنر در دوره صفویه شکوفا شد؟ همسایگان ما، مبارزه مردم ایران با استعمار، خرمشهر در دامان میهن مورد بررسی قرار گرفتند. در کتاب هدیه‌های آسمانی سه درس سرور آزادگان با محوریت واقعه عاشورا، عید مسلمانان با اشاره به واقعه قربانی کردن حضرت اسماعیل و اهمیت حج و درس حماسه آفرینان جاودان با محوریت دفاع مقدس مورد بررسی قرار گرفت. در کتاب تفکر و پژوهش سال ششم گرچه فصلی با نام هویت و ارزش تدوین شده است؛ اما محوریت آن هویت فردی است. نتایج

به دست آمده از بررسی تکرار تصاویر مؤلفه‌های هویت ملی در قالب بازنمایی تمثیلی در کتاب‌های درسی پایه ششم ابتدایی در جدول شماره ۳ و بررسی سه وجه احساسی، شناختی و فراشناختی متون درسی در قالب بازنمایی گزاره‌ای هویت ملی در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

جدول شماره ۳. میزان تکرار تصاویر مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی پایه ششم

مؤلفه‌ها	فارسی		نگارش		هدیه آسمانی		مطالعات اجتماعی		تفکر و پژوهش		درصد فراوانی
	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	
	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	میزان فراوانی	درصد فراوانی	
فرهنگ و هنر	۳۱	۴۲	۸	۳۰	-	-	۲۶	۲۴	۷	۵۹	۲۷
تاریخ و آثار تاریخی	۲	۳	۱	۴	-	-	۳۳	۳۰	-	-	۱۴
جغرافیا	۲	۳	۲	۷	-	-	۱۳	۱۱	-	-	۶
هنجارهای ملی و محلی	۷	۱۰	۳	۱۰	۲	۴	۵	۴	-	-	۶
اسطوره‌ها و مشاهیر ملی	۱۱	۱۵	۶	۲۱	-	-	۱۳	۱۱	۲	۱۷	۱۲
نماد ملی	۵	۶	۲	۷	۳	۷	۸	۷	۱	۷	۷
سیاست و حکومت	۶	۸	۴	۱۴	۱۱	۲۷	۶	۵	-	-	۱۰
مذهب	۹	۱۲	۲	۷	۲۶	۶۲	۹	۸	۲	۱۷	۱۸
مجموع	۷۳	۱۰۰	۲۸	۱۰۰	۴۲	۱۰۰	۱۱۳	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۲۶۸

بر اساس نتایج جدول شماره ۴ در کتاب‌های درسی مورد مطالعه در پایه ششم بیشترین میزان تکرار مؤلفه‌های هویت ملی مربوط به کتاب مطالعات اجتماعی با ۱۱۳ بار می‌شود.

که مؤلفه تاریخ و آثار تاریخی با ۳۳ بار تکرار بیشترین میزان بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی را در کتاب مطالعات اجتماعی دارا است. بعد از کتاب مطالعات اجتماعی بیشترین تکرار مؤلفه‌های هویت ملی مربوط به کتاب فارسی با ۷۳ بار تکرار است که در این میان مؤلفه فرهنگ و هنر با ۳۱ تکرار بیشترین میزان فراوانی شامل می‌شود. کتاب هدیه‌های آسمانی و نگارش نیز با مجموع ۴۲ و ۲۸ تکرار از مؤلفه‌های هویت ملی در اولویت‌های بعدی قرار دارند. کتاب تفکر و پژوهش با میزان ۱۲ بار تکرار از کم‌ترین میزان بازنمایی هویت ملی برخوردار است. علاوه بر آن بیشترین درصد فراوانی مؤلفه‌های هویت در کتاب‌های درسی پایه پنجم مربوط به مؤلفه‌های فرهنگ و هنر، مذهب، تاریخ و آثار تاریخی و اساطیر و مشاهیر ملی به ترتیب با ۲۷٪، ۱۸٪، ۱۴٪ و ۱۲٪ از کل مؤلفه‌های بازنمایی شده است.

تحلیل فراشناختی داده‌ها

بر اساس نتایج تحلیل محتوای متون درسی مورد نظر، از ۱۲۹ مورد عبارت و سؤال مورد بررسی قرار گرفته ۶۲ مورد جنبه احساسی داشتند؛ یعنی با استفاده از ارزش‌ها و روایتی حماسی و هیجانی به بیان و تبیین مؤلفه‌های هویت ملی پرداخته بودند. ۴۲ مورد جنبه شناختی داشتند؛ یعنی محوریت آن‌ها جنبه روایی و تاریخی و آشنایی دانش آموزان با یک موضوع، مفهوم یا واقعه‌ای تاریخی بود؛ در اینجا جنبه هیجانی (غم، شادی و...) در اولویت نیست و صرف آشنایی و آگاهی دادن است. ۲۵ مورد جنبه فراشناختی بود؛ یعنی کارکرد مؤلفه‌ها، مفاهیم و نقش آن‌ها در شکل‌دهی به هویت ملی مد نظر بود که بیشتر در قالب سؤال و تحلیل نمود پیدا می‌کرد که فرض اولیه پژوهش با عنوان بازنمایی شدن احساسی مؤلفه‌های هویت ملی و توجه کم‌تر به ابعاد شناختی و فراشناختی مورد تأیید قرار می‌گیرد.

در رابطه با فرض دوم نیز باید به این نکته اشاره کرد که اولویت بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های درسی کارکردی و فراشناختی نیست و این رویکرد مبنای بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های درسی پایه ابتدایی را تشکیل نمی‌دهد بلکه بیشتر به جنبه احساسی و شناختی با محوریت روایت تاریخی پرداخته شده و رویکردی ذات‌گرا دارد تا فراشناختی و کارکردی. در واقع، در کتاب‌های درسی بر جنبه روایی و احساسی برخی از مفاهیم

تأکید شده و به کارکردها و کاربریست مؤلفه‌های هویت ملی در شکل‌دهی به هویت ملی توجه چندانی نشده است.

بیشتر مؤلفه‌های هویت ملی صرفاً جنبه احساسی داشتند و کارکرد و اهمیت آن به درستی تبیین نشده بود و موجب شکل‌گیری یک کل واحد با عنوان هویت ملی و ایجاد وظیفه در دانش‌آموزان برای حفظ و تداوم مفاهیم و میراث ارائه شده نمی‌کرد و صرفاً سعی در مقبول‌نشان دادن این مفاهیم از طریق تأکید بر جنبه احساسی و ارزشی مفاهیم شده بود. بنابراین، فرض دوم پژوهش مبنی بر ذات محور بودن بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های درسی نیز تأیید می‌شود. علاوه بر آن در کتاب‌های درسی در امر شخصیت‌سازی هر چند به تعداد زیادی از شخصیت‌های علمی و مذهبی اشاره شده؛ اما شخصیت‌سازی و هنجار‌سازی مناسبی از طریق شخصیت‌ها صورت نگرفته است. به عنوان مثال، در چهار درس به صورت مستقیم به واقعه عاشورا و هفت درس به وقایع و شخصیت‌های صدر اسلام همچون پیامبر، حضرت خدیجه و وقایعی همچون جنگ‌ها، شعب‌ابی‌طالب، هجرت مسلمانان و فتح مکه اشاره شده است. اما این دروس بیشتر بر جنبه احساسی تأکید داشتند و کم‌تر به جنبه هنجاری همچون اخلاق، ایستادگی و شکل‌دهی و ارائه الگوی رفتاری، تدبیر و حل مسئله پرداخته‌اند.

درواقع، هرچند کتاب‌های درسی سعی در ارائه و بالا بردن هویت اسلامی دارند؛ اما نتوانسته‌اند تدبیر و توانایی حل مسئله شخصیت‌های شاخص مسلمان را به خوبی نشان دهند؛ بلکه بیشتر بر جنبه حماسی، احساسی و مظلومیت شخصیت‌های مسلمان تأکید داشته‌اند. این در حالی است که هرچند به پادشاهان عصر باستان ایران و شخصیت‌ها و دانشمندان شاخص ایرانی و مسلمان همچون خواجه نصیرالدین طوسی، خواجه نظام الملک، خیام، خوارزمی، رازی و ابوعلی سینا به صورت گذرا و محدود اشاره شده است. اما این شخصیت‌ها توانایی حل مسئله و تأثیرگذاری بیشتری در تاریخ نسبت به شخصیت‌های شاخصی همچون پیامبر اسلام و امام حسین داشته‌اند. این امر نشانگر آن است که کتاب‌های درسی نه تنها در پرداختن به تاریخ و فرهنگ غنی ایرانی و اسلامی دچار ضعف هستند؛ بلکه در امر شخصیت‌سازی و هنجار‌سازی نیز موفق عمل نکرده و نتوانسته هویت اسلامی-ایرانی مد نظر خود را در قالب شخصیت‌سازی و با ارائه دستاوردها توانمند نشان دهد. در حالی

که هم دانشمندان و هم شخصیت‌های شاخص اسلام دستاوردهای فراوانی داشته‌اند که تا امروز پا برجاست (جدول شماره ۴ مقایسه میزان فراوانی مؤلفه‌های رویکرد شناختی پرداخته است).

جدول شماره ۴. میزان فراوانی مؤلفه‌های رویکرد شناختی در متن کتاب‌ها

مؤلفه‌های رویکرد شناختی	میزان فراوانی	درصد فراوانی
احساسی	۶۲	۴۸٪
شناختی	۴۲	۳۳٪
فراشناختی	۲۵	۱۹٪
مجموع	۱۲۹	۱۰۰٪

نتیجه‌گیری

این مقاله پاسخی است به پرسش از چگونگی بازنمایی هویت‌سازی دولت‌خواهانه در کتاب‌های مقطع ابتدایی بر اساس رویکرد شناختی. در این راستا، رویکرد شناختی در سه سطح احساسی، شناختی و فراشناختی (کارکردی) بازنمایی شد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که هویت ملی در کتاب‌های درسی نه بر اساس شاخص‌های شناختی و کارکردی بلکه اغلب بر اساس شاخص عاطفی بازنمایی شده است و در بیشتر مواقع در بازنمایی مؤلفه‌های مذهبی بر جنبه احساسی تأکید شده است. مثلاً در بازنمایی وقایع مذهبی و داستان‌های حماسی مانند واقعه کربلا، شخصیت‌ها و حوادث صدر اسلام و داستان‌هایی همچون آرش کمانگیر بیشتر بر جنبه احساسی و هیجانی تأکید شده و بر وجوه شناختی و کارکردی ایستادگی و مقاومت و نقش چنین داستان‌هایی در شکل‌گیری هویت ملی در طول تاریخ اشاره‌ای نشده است. از این رو، به جای آن که کودکان و نوجوانان با جنبه شناختی و کارکردی هویت و مؤلفه‌های آن آشنا شوند و سپس این کارکردها با استفاده از جنبه عاطفی تعمیق شود، بیشتر با جنبه عاطفی هویت ملی آشنا می‌شوند و با کارکرد آن آشنایی ندارند. این امر، سبب می‌شود که آموزش داده شده پیرامون هویت ملی مؤثر واقع نشود چراکه به دلیل عدم آشنایی با جنبه‌های شناختی و کارکردی هویت ملی، دانش آموزان از یک انسجام فکری و چارچوب تحلیلی برخوردار نیستند و در مواجهه با محرک عاطفی قوی‌تر که تأثیرگذاری بیشتری دارد مفاهیم آموخته را جایگزین می‌کنند

و این همان امری که سبب شکل‌گیری تعارض ارزشی و ذهنیت مشوش دانش‌آموزان می‌شود.

علاوه بر آن، کتاب‌های درسی در شخصیت‌سازی و ارائه توانمندی‌های شخصیت‌های شاخص صدر اسلام و دانشمندان تأثیرگذار مسلمانان همچون رازی، ابوعلی سینا، خوارزمی و خیام موفق عمل نکرده و نتوانسته است آن‌طور که باید توانمندی آن‌ها را در مسائل و نقش و تأثیرگذاری آن‌ها را در تاریخ به تصویر بکشد. بنابراین کتاب‌های درسی نتوانسته‌اند در ارائه تصویری توانمند و تأثیرگذار از مسلمان ایرانی موفق عمل کنند. افزون بر این، مقاله حاضر کتاب‌های درسی پایه ابتدایی را از جهت میزان و تناسب توجه به مؤلفه‌های هویت ملی نیز مورد بررسی قرار داد که نتایج حاکی از آن است که در کتاب‌های درسی توازن و تناسبی در چگونگی بازنمایی هویت ملی وجود ندارد و بیشتر بر جنبه مذهبی تأکید شده است تا جنبه‌های دیگر هویت ملی که این امر نشان از عدم تناسب در نحوه آموزش هویت ملی دارد. چنان‌که در این کتاب‌ها نه از عنوان هویت ملی یا هویت ایرانی بلکه از عنوان هویت اسلامی-ایرانی یاد شده است که این خود دلیلی بر ذات محور و عدم تناسب میان مؤلفه هویت ملی در چارچوب مؤلفه‌های ملی و مؤلفه‌های دینی است.

با در نظر گرفتن سیر تاریخی شکل‌گیری هویت ملی در ایران و نقش دو مؤلفه ملیت و مذهب در شکل‌گیری هویت ایرانی که از عصر ساسانی تا امروز تداوم یافته است؛ چنان‌که شکل‌گیری نخستین دولت‌ها در ایران نیز این پیوند میان دین و ملی‌گرایی رمز تشکیل و تداوم دولت‌ها بوده است. همان‌طور که در همه ادوار تاریخ ایران حکومت بریده از مناسبات دینی نتوانسته است تأسیس و تداوم یابد، حکومت‌های بیگانه یا در تعارض با ملیت ایرانی نیز موفقیت چندانی کسب نکرده‌اند، بنابراین به نظر می‌رسد که دولت باید نسبت به ایجاد تعادل و توازن میان دو مؤلفه اصلی هویت ایرانی یعنی مؤلفه‌های ملی و مذهبی در کتاب‌های درسی اقدام نماید. بر این اساس پیشنهادات زیر برای بهبود روند بازنمایی هویت ملی در کتب درسی ارائه می‌شود:

۱. بازنگری در مفاهیم بازنمایی شده در کتب درسی پیرامون هویت ملی و ایجاد توازن میان مؤلفه‌های ملی و دینی.

۲. هویت محور شدن کتب درسی و ارائه درس‌هایی پیرامون مفهوم هویت ملی و ریشه‌های تاریخی به ویژه در سه کتاب مطالعات اجتماعی، فارسی و هدیه‌های آسمانی چنان که دروسی از کتب مطالعات و ادبیات به بحث تاریخ اسلام و باستان، سیاست و جغرافیا می‌پردازند.

۳. استفاده از روش‌های به روز آموزش همچون فراشناخت و آموزش معلمان و آشنا کردن آن‌ها با روش‌های جدید آموزشی.

۴. بازنویسی و تغییر رویکرد نسبت به شخصیت‌های مسلمان از رویکرد احساسی به رویکرد شناختی و فراشناختی.

۵. انحصاری نشدن اشاره به مفاهیم هویت ملی و ایجاد توازن در بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی در کتب درسی چنان که در کتاب هدیه‌های آسمانی صرفاً به مفاهیم مذهبی پرداخته نشود و دیگر مؤلفه‌ها نادیده گرفته شود و حدی از اعتدال با توجه به موضوع کتاب در نظر گرفته شود.

تعارض منافع

هیچگونه تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

ORCID

Mohamadmahdi

Golshahi

Negar Ghanavati

<https://orcid.org/0000-0001-9012-547X>

<https://orcid.org/0000-0001-9446-7987>

منابع

- اشرف، احمد (۱۳۹۶)، *هویت ایرانی*، چاپ ششم، تهران: نشر نی.
- اسمیت، آنتونی دی (۱۳۸۳) *ناسیونالیسم: نظریه، ایدئولوژی، تاریخ*، (ترجمه منصور انصاری). تهران، ناشر: مؤسسه مطالعات ملی.
- احمدلو، حبیب و افروغ، عماد (۱۳۸۱) (رابطه هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان تبریز)، *فصلنامه مطالعات ملی*، ۴ (۱۳)، ۱۰۹-۱۴۳.
- استرنبرگ، رابرت (۱۳۹۴) *روانشناسی شناختی*، ترجمه: کمال خرازی و الهه حجازی، چاپ یازدهم، تهران، ناشر: سمت.

استوار، مجید (۱۴۰۲)، آموزش و نوسازی ایران در دولت پهلوی اول، فصلنامه دولت‌پژوهی، ۹(۲۴)، ۵۷-۹۷.

تاگارد، پل (۱۳۹۸)، ذهن در آمدی بر علوم شناختی، ترجمه: رامین گلشائی، چاپ ششم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

حاتمی، جواد (۱۳۹۷)، درباره علوم شناختی، چاپ چهارم، تهران، ناشر: موسسه انتشارات امیر کبیر. خرازی، سید کمال، تلخابی، محمود (۱۳۹۶)، مبانی آموزش و پرورش شناختی، چاپ سوم، تهران، ناشر: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

خرازی، کمال و همکاران (۱۳۹۷) مقدمه‌ای بر علوم و فناوری‌های شناختی و کاربرد های آن، چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت.

راش، مایکل (۱۳۹۳) جامعه و سیاست، ترجمه: منوچهر محمدی، چاپ دوازدهم، تهران، ناشر: سمت.

شیخ‌وندی، داور (۱۳۸۰)، ناسیونالیسم و هویت ایرانی، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران. صادقی، زینب، محتشمی، رضا (۱۳۸۹) نقش فراشناخت در فرآیند یادگیری، فصلنامه راهبرد آموزش ۳، ۴(۱۴۸-۱۴۳).

علوی مقدم، بهنام، داورپناه، زهرا (۱۳۹۳) تحلیل محتوای مولفه‌های هویت ملی در کتب آموزش زبان فرانسه دوره‌های راهنمایی، دبیرستان-پیش دانشگاهی، فصلنامه نوآوری آموزشی، ۱۳(۵۲)، ۱۱۷-۱۴۰.

فردبرگ، جی، سیلورمن، گوردون (۱۳۹۸)، علوم شناختی؛ مقدمه‌ای بر مطالعات ذهن، مترجمان: محسن افتاده حال و همکاران، چاپ چهارم، تهران: موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایعی دفاعی.

گل محمدی، احمد (۱۳۹۵)، هویت‌سازی دولت‌پسندانه هویت اسلامی در داستان‌های «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان»، دولت‌پژوهی، سال دوم، شماره ششم، ۱-۳۸.

گوتک، جerald (۱۳۸۷) مکاتب فلسفی و آراء تربیتی، ترجمه: محمد جعفر پاک سرشت، چاپ هفتم، تهران، ناشر: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

نیک سیرت، مژگان (۱۳۹۴)، اثربخشی آموزش هوش هیجانی بر مسئولیت‌پذیری و کاهش بحران هویت در دانش‌آموزان دختر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مشاوره، دانشگاه آزاد اسلامی

واحد ابهر

References

- Barker, Chris. (2004). *the SAGE Dictionary of Cultural Studies*, London: Sage
- Bausani, Alessandro (1975), Muhammad or Darius the Elements and Basis of Iranian Culture, *Islam and Cultural changes in the Middle Ages*, Wiesbaden.
- Brewer, Marilyn& Masaki Yuki. (2007). *Culture and Social Identity*, in *Handbook of cultural Psychology*, edited by S. Katayama and D. Cohen, New York: The Guilford Press.
- Carr M, Joyce A.(1998), Where gifted children do and do not excel on metacognitive task. *Can J Psychol.* 18 (3):212- 35.
- Dolan, R.J (2002) *Emotion, Cognition and behavior. Science*, 298 .1191-1194.
- Foster, S. (1999), The struggle for American identity: Treatment of ethnic groups in United States history textbooks, *History of Education*, 28, 251-278.
- Hanks, W. F. (1996), *Language and communicative practices*, Boulder, CO: Westview Press.
- Hobsbawm, Eric (1990), *Nation and Nationalism since 1780, programe, Myth, Reality*, Cambridge.
- Kadivar P (2004). *Educational psychology*. Tehran: Samt Publication; 2004. [Persian]
- Karone, Peter (1977), Only in social Action. *the American Behavioral Scientist*.
- Lacey A. R. (1996). *A Dictionary of Philosophy*, Third edition, London: Routledge.

Lampert, Jo Ann. (2007). *The whole world shook: shifts in ethnic, national and heroic identities in children's fiction about 9/11*. PhD thesis, Queensland University of Technology.

Shahbaz, A. shapur (2005), *the history of the Idea of Iran*, in Vesta Sarkhosh Curtis and Sarah Stewart, Eds, *birth of the Persian Empire, London and network*.

Swanson, C (1990). *What is metacognition?* *J Educ Psychol*. 1990; 211:114-23.

Translated References into English

Ashraf, Ahmad (2016), *Iranian identity*, 6th edition, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]

Gulmohammadi, Ahmad (2016) *State-friendly identification of Islamic identity in the stories of "Center for Intellectual Development of Children and Adolescents"*, *State Research*, 2(6), P.P. 1-38. [In Persian]

Ostovar, M. (2023). *Education and Modernization of Iran in the First Pahlavi Government*. *State Studies*, 9(34), 57-97. [In Persian]

Smith, Anthony D. (2004) *Nationalism: Theory, Ideology, History*, (translated by Mansour Ansari). Tehran: Institute of National Studies. [In Persian]

Gutek, Gerald (2008) *Philosophical Schools and Educational Opinions*, translated by: Mohammad Jafar Pak Sarasht, 7th edition, Tehran, Publisher: Organization for the Study and Compilation of Humanities Books of Universities (Samta). [In Persian]

Nik Sirat, Mozghan (2015) *The effectiveness of emotional intelligence training on responsibility and reducing identity crisis in female students*, master's thesis in the field of counseling, Islamic Azad University, Abhar branch. [In Persian]

Fredberg, J., Silverman, Gordon (2018), *Cognitive Sciences; An introduction to the studies of the mind*, translators: Mohsen Pafi Hal et al., 4th edition, Tehran: Educational and Research Institute of Defense Industries. [In Persian]

Sadeghi, Zeinab, Mohtashmi, Reza (2014) *The role of metacognition in the learning process*, Education Strategy Quarterly, 3(4), P.P. 143-148. [In Persian]

Alavi Moghadam, Behnam, Davrpanah, Zahra (2014) *Content analysis of national identity components in French language teaching books for middle school, high school-pre-university courses*, Educational Innovation Quarterly, 13(52), P.P. 117-140. [In Persian]

Shikhavandi, Daver (2010) *Nationalism and Iranian Identity*, Tehran, Publisher: Center for the Recognition of Islam and Iran. [In Persian]

Rush, Michael (2013) *Society and Politics*, translated by Manouchehr Mohammadi, 12th edition, Tehran, publisher: Samt. [In Persian]

Ahmadlou, Habib, Afrogh, Emad (2002) (*The relationship between national identity and ethnic identity among the youth of Tabriz*), National Studies Quarterly, 4 (13), P.P. 109-143. [In Persian]

Sternberg, Robert (2014) *Cognitive psychology*, Translation: Kamal Kharazi and Elaha Hijazi, 11th edition, Tehran, publisher: Samt. [In Persian]

Thagard, Paul (2018) *The mind of an income on cognitive sciences*, translated by: Ramin Golshaie, 6th edition., Tehran, Publisher: Organization for Studying and Compiling Humanities Books of Universities (Samt). [In Persian]

Kharazi, Kamal et al. (2017) *An introduction to cognitive sciences and technologies Its applications*, second edition, Tehran: Samit Publications. [In Persian]

Kharazi,Seyed Kamal,Talkhabi,Mahmoud(2016)*Fundamentals of Cognitive Education, Third Edition*, Tehran,Publisher: Organization for Studying and Compiling Humanities Books of Universities (Samt). [In Persian]

Hatami, Javad(2017),*about cognitive sciences*, 4th edition, Tehran, publisher: Amir Kabir Publications Institute. [In Persian]

استناد به این مقاله: گلشاهی، محمد مهدی، احمدوند، شجاع. (۱۴۰۳). هویت‌سازی دولت‌خواهانه در کتاب‌های درسی براساس رویکرد شناختی، دولت‌پژوهی، ۱۰ (۳۸)، ۲۰۳-۲۳۲.

Doi: 10.22054/tssq.2024.63692.1159

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License